

УДК 374.04-053.8

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ ДОРОСЛИХ У ПОБУДОВІ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН У ВНУТРІШНЬОФІРМОВОМУ НАВЧАННІ

Бабушко Світлана Ростиславівна
м.Київ

У статті висвітлюються особливості навчальної діяльності учителя дорослих, що утворюють певний стиль викладання. Загальні моделі поведінки учителя у побудові суб'єкт-суб'єктних відносин із дорослими учнями було систематизовано за критеріями: ролі учителя, спрямування його навчальної діяльності, приклади навчальної діяльності. Представлено найбільш відомі класифікації стилів викладання, які досліджуються в зарубіжному науковому просторі. З'ясовано їх спільні риси – врахування індивідуальної сутності кожного суб'єкта навчального процесу (учителя та учня), тісний взаємозв'язок із стилями навчання учнів, їх відношення до процесу викладання, а не до змісту.

Ключові слова: учитель дорослих, стиль викладання, суб'єкт-суб'єктні відносини.

Актуальність дослідження. Широке розповсюдження нових освітніх технологій у XXI столітті, які зумовлені потребами сучасної людини у професійному та особистісному розвитку, привело до трансформаційних змін у змісті навчання у всіх освітніх закладах. Передусім, ці зміни торкнулися розбудови неперервної професійної освіти дорослих. Нині надзвичайно актуалізувалася необхідність постійного оновлення професійних знань. Як наслідок, значно зросла кількість фахівців, які бажають бути мобільними та конкурентоспроможними не лише на вітчизняному, але й на міжнародному ринку праці. Вони усвідомлюють, що стати такими фахівцями, зможуть за умови неперервного професійного зростання. Таким чином, дієвим засобом у досягненні своїх прагнень, стає навчання фахівців, зокрема, навчання в рамках організації їх працевлаштування. Таке навчання часто називають навчанням на робочому місці. Безумовно, як у будь-якому навчальному процесі, у навчанні працівників на робочому місці відбувається взаємодія учителя та учня. Враховуючи, що обидва суб'єкти навчального процесу – дорослі, то побудова відносин між учасниками навчального процесу залежить від того, наскільки ефективно реалізуються андрагогічні принципи навчання дорослих та наскільки навчальний процес виступає суб'єкт-суб'єктним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема взаємодії учасників навчального процесу завжди перебувала у фокусі уваги дослідників. Проте особливо актуальною вона стала в останні десятиліття з підвищенням інтересу до навчання та освіти дорослих. У сучасній науці окреслена проблема стала об'єктом досліджень широкого кола учених. Суб'єкт-суб'єктний підхід до навчального процесу у шкільній освіті, розвиток гуманних і взаємоповажних стосунків між усіма учасниками педагогічного процесу досліджували науковці М.Боритко, І.Ісаєв, В.Сластьонін, А.Чернівська, Є.Шиянов. Питаннями суб'єкт-суб'єктної пе-

дагогічної взаємодії викладачів та студентів вищих навчальних закладів займалися науковці В.Гашимова, С.Подмазін, О.Легун, С.Яценко. Роль та особливості діяльності викладача у цій взаємодії досліджують І.Бех, О.Бондаревська, Н.Якиманська та інші.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що проблемі навчання на робочому місці також приділяється належна увага. Вітчизняні дослідники О.Аніщенко, Л.Бондарєва, А.Каплун та інші займаються проблемами професійного навчання на виробництві. Л.Пуховська, І.Носаченко розглядають питання підвищення кваліфікації педагогів. Н.Пазюра досліджує питання внутрішньофірмового навчання персоналу у Корей та Японії. Однак, питання взаємодії «учителя» та його «учня» в умовах навчання в організації працевлаштування самого учня ще не стали надбанням вітчизняної андрагогічної літератури. Натомість, у працях зарубіжних дослідників ці питання активно досліджуються.

Постановка проблеми. Таким чином, питання взаємодії двох активно діючих суб'єктів навчального процесу – тренера/інструктора чи менеджера з персоналу, котрий проводить навчання, та його дорослого учня/учнів – фахівця – потребує дослідження.

Відтак, **мета статті** полягає в аналізі та систематизації зарубіжного досвіду з проблем вивчення взаємодії учителя та дорослого учня в навчальному процесі в умовах організації їх працевлаштування, тобто внутрішньоорганізаційного чи внутрішньофірмового навчання. Причому, нашу вагу акцентовано на особливостях викладання, які притаманні учителю дорослих та які формують його стиль. Для досягнення поставленої мети ефективними методами дослідження стали такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, узагальнення та систематизація зібраного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. У контексті розв'язання завдань за окресленою темою, з'ясуємо сутність ключових понять дослідження: суб'єкт-суб'єктні відносини, стиль викладання.

В енциклопедичних джерелах «суб'єкт-суб'єктні відносини» трактують, як спеціально організовану, гуманну, морально-естетичну взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, що постійно розвивається, спрямовану на досягнення мети виховання, соціально і психологічно зумовлену всією системою прийнятих у суспільстві національних і загальнолюдських цінностей [1, с.883]. В зарубіжних англомовних джерелах відповідний еквівалент дослівно перекладається як «транзакція між учителем та учнем» (teacher-learner transaction). Оскільки учителі мають свої особливості та уподобання, а учні свої, обидві сторони намагаються змінити одне одного на взаємовигідні форми співробітництва. Тому в процесі налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин

можуть мати місце певні сутічки, непорозуміння, виклики, тобто може проявлятися конфлікт між стилями навчання, які притаманні учням, та стилями викладання, які характерні учителям. Для того, щоб уникнути його та зробити навчальний процес результативнішим, учитель повинен розуміти природу свого стилю викладання, бачити його переваги та недоліки та вносити відповідні корективи, бути гнучким. Дієвим знаряддям для задоволення такої потреби є теорія стилів викладання. Дж.Е.Хеймлік (J.E.Heimlich) та Е.Норланд (E.Norland) наголошують на тому, що усвідомлення учителем свого стилю викладання створює базу для покращення навчання не тільки звичайних учнів, але і дослжих учнів [2, с.18].

Навіть поверхневий огляд психолого-педагогічної літератури свідчить про наявність великої кількості теорій та класифікацій стилів викладання. Відтак, існує багато визначень терміну «стиль викладання». Нам імпонує визначення стилю викладання, запропоноване у довіднику «Навчати зі стилем» (2002 р.), дослідником А.Граша (A.Grasha), який займається питаннями стилів викладання та навчання/учіння: «Стиль викладання являє собою багатовимірну конструкцію, яка охоплює особисті якості та поведінку на занятті, визначає ролі учителя, керує та спрямовує процес його викладання, впливає на учнів та їх здатність навчатися» [3, с.2].

Науковець виокремлює складові елементи, що формують стиль викладання:

- загальні моделі поведінки учителя;
- характеристики учителя з точки зору його колег та його учнів;
- вміння досягати взаєморозуміння зі своїми учнями;
- ролі, які учителі відіграють;
- особисті якості;
- належність до архетипів учителя (наприклад, орієнтовані на учителя, на учня тощо);
- метафори, переносне значення, алегорії, які виникають при описі стилю викладання певного учителя [там само].

Для аналізу оберемо найбільш популярні класифікації стилів викладання в зарубіжній науковій літературі: чотириступеневу модель Р.Фельдера-Л.Сільверман, індикатор типів особистостей за І.Майерсом-П.Бріггсом, класифікацію стилів викладання, розроблену Ентоні Грашом (A.Grasha), модель CORD, модель стилів викладання за Дж.Конті (G.Conti).

Проаналізовані нами класифікації стилів викладання зарубіжних дослідників мають декілька спільних рис. Передусім, це – те, що вони не розглядають стиль викладання, як окреме явище, а досліджують його у його взаємозв'язках із індивідуальними стилями навчання учнів. По-друге, всі науковці погоджуються, що стиль викладання – це «щось, що скоріше стосується процесу викладання, ніж змісту того, що викладається» [4, с.1].

Найбільш ґрунтовною та цікавою є класифікація стилів викладання, розроблена Ентоні Грашом (A. Grasha), основним критерієм якої є комбінація особистих якостей, поведінкових характеристик, ролей, які відіграє учитель на занятті, взаєморозуміння з учнями. А. Граша виокремлює п'ять типів стилів:

- **експерта** (expert). Учитель – джерело знань та досвіду для учнів, які він передає своїм підопічним. Основне

знаряддя учителя – ставити виклик перед учнями, шляхом демонстрації своїх глибоких знань і вимагати від них ґрунтовної підготовки.

- **офіційного представника** (formal authority). Провідну роль відіграє учитель, він визначає теорії, принципи, концепти і терміни, які учні мають вивчити, зосереджуючи увагу на змісті навчального матеріалу. Учитель ставить перед учнями послідовні цілі. Основне знаряддя такого учителя – оцінювання обсягу засвоєного учнями матеріалу;

- **демонстратора** (demonstrator). При такому підході демонструється академічна процедура виконання завдання. Учитель визначає методи, які застосовував би експерт з цієї області знань, виконуючи необхідні завдання, а також визначає стандарти виконання. Потім учитель створює ситуації, в яких можна використати ці методи і отримати результати. Учитель демонструє процедури виконання, а учні втілюють їх на практиці;

- **фасилітатора** (facilitator). Учителі, які обирають такий стиль викладання, зосереджуються переважно на практичних вправах. Це навчання/учіння спрямоване на учня (learner-centered), а отже учні мають більше відповідальності, проявляють більше ініціативи, щоб відповідати вимогам навчальних завдань. Загалом учителі пропонують виконувати завдання у групах, що сприяє розвиткові активного навчання/учіння, співпраці учнів та вирішенню проблем.

- **делегатора, довірителя** (delegator). Такі учителі переносять контроль і відповідальність за навчання/учіння на окремих осіб або групу учнів. Учитель часто пропонує учням вибір у розробці та втіленні їх власних навчальних проєктів, а сам діє як консультант [3, с.154].

Цілком очевидно, що кожен стиль викладання має свої переваги та недоліки. Порівнюючи класифікацію А. Граша з іншими, вбачаємо декілька її переваг. По-перше, теорія відображає мінливість стилів. По-друге, вона не приписує учителю один ярлик. По-третє, вона пропонує різні комбінації – кластери стилів. Вона, за словами С. Лукас, дає «набагато реалістичніше бачення справжніх стилів викладання», яким можна пояснити відмінності у рівні засвоєння знань учнями [5]. Хоча, ця теорія з самого початку не розроблялася для учителя, який працює з дорослими учнями, її легко адаптувати до корпоративного, внутрішньофірмового навчання працівників. Саме це ми спостерігаємо сьогодні в дослідженнях, присвячених вивченню стилів та ролей учителів для дорослих. Терміни, запропоновані А.Грашем (A.Grasha), використовуються в дослідженнях та практиці викладання в провідних університетах США та Канади в дистанційному навчанні. Так, Центр викладання та навчання/учіння при університеті штату Індіана, при Мічиганському університеті, Центр викладання та навчання/учіння при коледжі Джорджія в Канаді мають спеціальні розділи на своїх веб-сторінках, де пропонується короткий огляд стилів викладання та навчання/учіння, анкети на визначення стилів, розглядаються підходи учителя до навчання дорослих. Використовуючи терміни А.Граша, вагомими в навчанні дорослих вважаються чотири: два стилі репрезентують навчання, орієнтоване на учителя – офіційний представник та особистий приклад, а два – на учня – фасилітатор та делегатор/довіритель. Ще один критерій, який допомагає виокремити відмінності у стилях, є спосіб подачі матеріалу. Систематизуємо викладений матеріал у таблиці.

Характеристика основних стилів викладання учителя дорослих

Орієнтація на:	Зміст навчання	
Учня (learner-centered)	Продавець (seller), демонстратор (demonstrator). <i>Орієнтований на інформацію, знання.</i> Найкраще працює з тими, хто мало потребує вказівок від інструктора, та/або приймає відповідальність на себе за своє навчання/учіння. <i>Приклади навчальної діяльності:</i> вправи для самостійного виконання або в групі.	Коуч (coach) або фасилітатор (facilitator). <i>Орієнтований на учня.</i> Найкраще йому вдається працювати з тими, хто бере відповідальність на себе за своє навчання/учіння, хто любить працювати з товаришами та/або які можуть бути подавлені новими викликами, що виникають не обов'язково на занятті. <i>Приклади навчальної діяльності:</i> моделювання ролей та коучинг або спрямовування учнів на розвиток та використання знань та умінь.
Учителя (teacher-centered)	Професор (professor) або експерт/офіційний представник (expert/ formal authority). <i>Орієнтований на інструктора.</i> Найкраще працює з учнями, які можуть бути подавленими новими викликами, що виникають не обов'язково на занятті та/або учнями, які можуть змагатися зі своїми товаришами за винагороду чи визнання <i>Приклади навчальної діяльності:</i> традиційні лекції.	Аніматор (entertainer) або делегатор/довіритель (delegator). <i>Орієнтований на стосунки.</i> Найкраще працює з учнями, яким подобається працювати з товаришами та які потребують небагато керування від свого інструктора. <i>Приклади навчальної діяльності:</i> вправи, що включають співпрацю робота в групі, рецензування товаришів та інші вправи, орієнтовані на учня.

Вартою уваги є модель стилів викладання, яка була розроблена некомерційною американською організацією, що займається дослідженням професій та розвитку в них (Center for Occupational Research and Development – CORD). Так, їх теорія базується на індикаторі типів І.Майерса-П.Бріггса та теорії циклічного навчання Д.Колба. Модель CORD розглядає викладання з двох перспектив: мета викладання (teaching goal) та метод викладання (teaching method). Мета викладання ділиться на навчання/учіння (learning), яке може бути від простого вивчення на пам'ять до розуміння континууму, та презентація концептів (concept presentation) від абстрагування до застосування на практиці. Аналогічно, метод викладання розглядається як когнітивна обробка (cognitive processing), що варіюється від континууму активності до символів, та взаємодія (interaction) від континууму індивідуального до групового [6]. Таким чином, модель CORD використовує чотири шкали для вимірювання стилів викладання: навчання/учіння, презентація концептів, когнітивна обробка та інтеракція.

За цією моделлю, говорячи про певного учителя та описуючи його стиль викладання, ми можемо стверджувати, що цей учитель схильний до презентації концептів чи навчання/учіння, причому використовує або когнітивну обробку або інтеракцію. Це означає, що цей учитель у своїй роботі втілює теорію в практику у реальному світі або наголошує на важливості правильних відповідей, детально пояснює всі процеси або надає важливості індивідуальній роботі. Хоча в цій класифікації стилів викладання не використовуються терміни «орієнтований на учителя» чи «орієнтований на учня», ці підходи мають на увазі. Більш того, інколи можна зробити висновок про спрямованість цього стилю. Орієнтованим на учня може бути стиль використання на практиці, розуміння, активності та взаємодії. Учитель з цим стилем буде застосовувати теорію на практиці, буде прагнути, щоб учні зрозуміли матеріал через практичні вправи та групову роботу.

Модель CORD не така відома, як модель А. Граша, однак вона – надійна, представляє графічні результати, відображає, як відрізняються навчальні цілі учителя та його

методи навчання. Це – одна з класифікацій, що була розроблена для учителів, які працюють з дорослими учнями. Всі емпіричні дані було зібрано на національному рівні, тому ця система може вимірювати широке розмаїття стилів викладання. На думку розробників, їх теорію можна використати для кількісного вимірювання стилів викладання, які найбільш ефективні з учнями з властивим їм стилем навчання/учіння. Крім того, учитель може використати її як діагностичний засіб для визначення того стилю, який потрібно розвивати учителю в його професійному розвитку.

Модель стилів викладання за Дж. Конті (G. Conti) також було розроблено спеціально для використання в навчальному середовищі дорослих. Вона увібрала в себе все, що досліджено і рекомендується для навчального середовища дорослих. Модель являє собою континуум з двома крайніми точками: стиль, орієнтований на учителя (teacher-centered) та стиль з орієнтацією на учня (learner-centered). Іншими словами, існує два стилі викладання:

- чуйний, орієнтований на учня стиль співробітництва;

- контролюючий, орієнтований на учителя [7, с.77].

Проміжні етапи означають змішаний стиль з використанням методів роботи обох стилів. Для того, щоб виміряти його, Дж. Конті (G. Conti) пропонує шкалу з 44 пунктів, називає її Шкалою принципів навчання дорослих (Principles of Adult Learning Scale – PALS). Включення принципів навчання дорослих в процес викладання, на думку Дж. Конті (G. Conti), означає фасилітуючий підхід співробітництва до процесу навчання-викладання [там само]. Тому кожен учитель, педагог, інструктор, андрагог визначатиметься як фасилітатор, який тяжіє до навчання своїх учнів, орієнтуючись на учителя або учня.

Висновки. Отже, аналіз класифікацій стилів викладання, свідчить про те, що ці теми привертають увагу багатьох дослідників. Результатом наукової розвідки став висновок, що теорії стилів викладання та навчання/учіння тісно взаємопов'язані, взаємозалежні та безпосередньо впливають на ефективність навчального процесу. Спільне,

що об'єднує всі підходи до стилів навчання/учіння та викладання, криється у тісному взаємозв'язку із стилями навчання учнів, їх відношення до процесу викладання, а не до змісту, а також в індивідуальній сутності кожної особистості. Тому кожен учень вищої школи чи дорослий учень, що вже працює, повинен розуміти свою індивідуальність, знати свій стиль навчання/учіння, а кожен учитель – уміти визначити свій стиль викладання та реалізувати його переваги, працювати над усуненням недоліків свого сти-

лю та розвивати в собі інші стилі. Все це в комплексі буде сприяти ефективним суб'єкт-суб'єктним відносинам, в яких учителі та учні є рівноправними партнерами, а навчання є орієнтованим на учня.

Перспективами подальшого дослідження може бути прикладний аспект застосування стилів викладання у внутрішньоорганізаційному на внутрішньофірмовому навчанні працівників, аналіз форм та методів навчання, які добирає учитель в процесі навчання працюючих дорослих учнів.

Література та джерела

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук; гол. ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Heimlich J.E. Teaching styles: where are we now? / J.E.Heimlich, E.Norland // *New Directions for Adult and Continuing Education*. – No 93. – Spring 2002. – pp.17-25
3. Grasha A.F. *Teaching with style: a practical guide to enhancing learning by understanding teaching & learning styles*. – San Bernardino, CA: Alliance Publishers, 2002. – 372 p.
4. Alias M. *Methods of teaching and goals of teaching: teaching styles of teachers in higher institutions* / M.Aliaa, N.Zakaria. – Malaysia: Universiti Tun Hussein Onn, Politeknik Klementerian Pengajian Tinggi, 2008. – 11 с.
5. Lucas S. *Who am I?* / S. Lucas. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://susanlucas.com/it/dissertation/datasource.html>> – Загол. з екрану. – Мова англ.
6. *Teaching style inventory* // *CORD: Leading Change in Education*, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.cord.org/teaching-styles-inventory/>> – Загол. з екрану. – Мова англ.
7. Conti G. J. *Identifying your teacher style* / G. J. Conti // *Adult Learning Methods* ed. by Michael W. Galbraith. – Florida, Malabr: Kreiger Publishing Company, 2004. – pp.75-91.

В статье рассмотрены особенности обучающей деятельности учителя взрослых, которые формируют определенный стиль преподавания. Общие модели поведения учителя в построении субъект-субъектных отношений с взрослыми учащимися были систематизированы за критериями: роли учителя, направленность его учебной деятельности, примеры учебной деятельности. Представлены наиболее известные классификации стилей преподавания в зарубежном научном пространстве. Определены их общие черты – учет индивидуальной сущности каждого субъекта учебной деятельности (учителя и учащегося), тесная взаимосвязь с учебными стилями учащихся, их отношение к процессу обучения, а не к его содержанию.

Ключевые слова: учитель взрослых, стиль обучения, субъект-субъектные отношения.

The article highlights the peculiarities of adult teacher's activity which create certain teaching styles. General behavioral models of the adult teacher in creating proper learner-teacher transactions have been grouped according to the following criteria: the adult teacher's role, learner's- or teacher's-centered his/her activity is, examples of teaching techniques. The most famous classifications of teaching styles in foreign scientific resources have been under the consideration. It has been identified their common features – individual characteristics of every participant of the teaching-learning process, their close interrelation with the learning styles and their relation to the teaching process rather than to its content.

Key words: adult teacher teaching style, learner-teacher transaction